

ISSN 2181-922X

O‘ZBEKISTON:

TIL VA MADANIYAT

**QIYOSIY ADABIYOTSHUNOSLIK,
CHOG‘ISHTIRMA TILSHUNOSLIK VA
TARJIMASHUNOSLIK**

UZBEKISTAN:

LANGUAGE AND CULTURE

**COMPARATIVE LITERATURE STUDIES,
CONTRASTIVE LINGUISTICS AND
TRANSLATION STUDIES**

2023 Vol. 3 (4)

**www.tsuull.uz
www.uzlctscls.tsuull.uz**

Bosh muharrir:

Shuhrat Sirojiddinov

Bosh muharrir o'rinbosarlari:

Uzoq Jo'raqulov

Nozliya Normurodova

Ziyoda Teshaboyeva

Mas'ul kotib:

Mahmadiyor Asadov

Tahrir hay'ati

Bahodir Xoliqov, Komiljon Hamroyev, Odiljon Safarov, Nargiza Rashidova, Aidaxon Bumatova, Nurmurod Chiniqulov, Nigora Sulaymonova, Ra'noxon Xudjayeva, Yulduz Ziyayeva, Zulfiya To'xtaxadjayeva, Gulnoraxon Niyazova, Shahnoza Sultonova, Shahnoza Asqarova, Ma'suma Obidjonova.

Jurnal haqida ma'lumot

"Qiyosiy adabiyotshunoslik chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik" seriyasi – qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik sohalarini qamrab olgan O'zbekiston: til va madaniyat akademik jurnalining ilovasi hisoblanadi.

Jurnal bir yilda to'rt marta chop etiladi.

Jurnalning maqsadi qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslikka oid dolzarb mavzulardagi bahs-munozaraga undaydigan, yangi, innovatsion g'oyalarga boy, o'z konsepsiyasiga ega bo'lgan tadqiqotlarni nashr etishdir.

Ingliz, rus va o'zbek tillaridagi, shuningdek, boshqa turkiy tillarda yozilgan maqolalar qabul qilinadi.

Jurnalda ilmiy maqolalar, kitoblarga yozilgan taqrizlar, adabiyotlar sharhi, konferensiyalar hisobotlari va tadqiqot loyihalari natijalari ham e'lon qilinadi.

Mualliflar fikri tahririyat nuqtayi nazaridan farq qilishi mumkin.

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.

O'zbekiston, Toshkent, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos Hojib ko'chasi,
103.

Email: uzlctscls.@navoiy-uni.uz

Website: www.uzlctscls.tsuull.uz

Editor-in-Chief:

Shuhrat Sirojiddinov

Deputy editors-in chief:

Uzok Djurakulov

Nozliya Normurodova

Ziyoda Teshaboeva

Executive secretary:

Mahmadiyor Asadov

Editorial Board

Bahodir Kholikov, Komiljon Hamroev, Odiljon Safarov, Nargiza Rashidova, Aidakhon Bumatova, Nurmurod Chinikulov, Nigora Sulaymonova, Ra'nokhon Xudjaeva, Yulduz Ziyaeva, Zulfiya Tukhtakhadjaeva, Gulnorakhon Niyazova, Shahnoza Sultonova, Shahnoza Asqarova, Ma'suma Obidjanova.

About the Journal

UUzbekistan: Language and Culture. Comparative Literature Studies, Contrastive linguistics and Translation Studies series is an academic journal that publishes works in the field of comparative literary studies, contrastive linguistics and translation studies.

The journal is published four times a year.

The purpose of the journal is to publish the results of the latest research that are rich in new, innovative ideas and has its own concept, which stimulates debate on topical issues in these areas.

The language of articles can be English, Russian and Uzbek. Other Turkic languages are also welcome.

In addition to research articles, the journal publishes thesis and literary work reviews, conference reports and research project results.

The authors' ideas may differ from those of the editors'.

Alisher Navo'i Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature.

103, Yusuf Khos Hojib, Yakkasaray, Tashkent, Uzbekistan.

Email: uzlangcult@gmail.com

Website: www.trans.compliterary.tsuull.uz

MUNDARIJA

BOBURSHUNOSLIK

Uzoq Jo'raqulov	
"Bu olam aro ajab alamlar ko'rdum..."	6
Ne'matjon Otajonov	
Qomusiy asar "Boburnoma" va uning tarjimalari.....	14
Ilhom Aslonov	
"Boburnoma" da muallif psixologiyasining aks etishi.....	21
Olmos Xurramov	
Roman kontekstida Bobur va boburiylar obrazi.....	33
Ziyodaxon Teshaboyeva	
"Boburnoma" da tabiat tasviri va uning inglizcha tarjimalari.....	43
Aidaxon Bumatova	
Bobur lirikasi tarjimasida obraz adekvatligi.....	51
Botir Yuldashev	
Boburiylar davlatida yer egaligining "jogirdorlik" tizimi.....	60
Sayyora Shodmonova	
"Boburnoma" tarjimasida o'lchov birliklari.....	71
Ziyodaxon Teshaboyeva, Gulsanam Abdazova	
"Boburnoma" tarjimasida ekvivalentlik tadriji.....	81

TARJIMA VA TARJIMASHUNOSLIK

Xushnuda Samigova	
Tarjimada adekvatlik va ekvivalentlik masalasi.....	91
Gulnoz Mamarasulova	
Ijtimoiy-siyosiy matnlar tarjimasining stilistik muammolari.....	104
Shaxnoza Asqarova	
Antroponimik birliklarning tarjimada aks ettirish masalasi.....	117
Hulkar Turdiyeva	
Forscha "taorif" etiket birliklarini o'qitishda interfaol yondashuvlar.....	127
Nazokat G'offorova	
She'riy matn tarjimasining o'ziga xos xususiyatlari.....	138
Nilufar Bafoyeva	
Tarjima tarixi va tadriji.....	151
Gulrux Kaxxorova	
"Baxtiqaro Kerri" asari tarjimasida bog'lovchilar.....	158

CHOG'ISHTIRMA TILSHUNOSLIK

Ra'noxon Xudjayeva	
O'zbek-ingliz omonimlarning struktur-semantik tahlili.....	167

JA'HON ADABIYOTI VA TIPOLOGIK TALQIN

Mahmadiyor Asadov	
Sizif haqida mif: Kamyu va Xurshid Do'stmuhammad.....	176
Sirojiddin Yo'ldoshev, Nigina Temirova	
Bolalar adabiyotida hajviya.....	186

CONTENT

BOBURSTUDIES

Uzoq Joraqulov	
“I have witnessed acute pains in this world...”	6
Ne'matjon Otajonov	
The encyclopedic work “Boburnoma” and its translations.....	14
Ilkhom Aslonov	
The author's psychological reflection in “Baburnama”	21
Olmos Khurramov	
The image of Babur and Baburites in the context of the novel	33
Ziyodakhon Teshaboeva	
Descriptions of the nature in “Baburnama” and their English translations.....	43
Aidakhon Bumatova	
Adequacy of image in the translation of Babur's lyrics.	51
Botir Yuldashev	
The system of “Jagirdar” of ownership of a land in Baburi state.....	60
Sayyora Shodmonova	
Units of measurement in the translation of «Baburnama».....	71
Ziyodakhon Teshaboyeva, Gulsanam Abdazova	
The steps of equivalence in «Baburnama»s translation.....	81

TRANSLATION AND TRANSLATION STUDIES

Khushnuda Samigova	
The issue of adequacy and equivalence in translation.....	91
Gulnoz Mamarasulova	
The stylistic problems in the translation of socio-political texts.....	104
Shakhnoza Asqarova	
The issues of translation of anthroponomical units.....	117
Hulkar Turdieva	
Interactive approaches in Persian language “taarof” etiquette units .	127
Nazokat G'offorova	
Specific characteristics of the translation of poetry text.....	138
Nilufar Bafoyeva	
History and step of translation.....	151
Gulrukh Kakhkhorova	
Conjunctions “Sister Carrie”s translation.....	158

CONTRASTIVE LINGUISTICS

Ra'noxon Khudjaeva	
Structural-semantic analysis of Uzbek and English homonyms.....	167

TYOLOGICAL ANALYSES AND THE WORLD LITERATURE

Mahmadiyor Asadov	
Myth of Sisyphus: Camus and Khurshid Do'stmuhammad.....	176
Sirojiddin Yuldoshev, Nigina Temirova	
Humour in children's literature.....	186

She'riy matn tarjimasining o'ziga xos xususiyatlari

Ziyodaxon Teshaboyeva¹
Nazokat G'offorova²

Abstrakt

Ushbu maqolada she'riy tarjimaning murakkab jihatlari, shoir she'riy matnga yuklagan ma'noni tarjimada to'laligicha yetkazib berish, shu bilan birga asliyat matnidagi qofiya, vazn va ohang kabi unsurlarni tarjimada saqlash kabi muammolar haqida so'z yuritiladi. Bundan tashqari maqolada o'zbek va ingliz she'riyatining asosiy xususiyatlari haqida ham ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: *Qofiya, vazn, ohang, uslub, kontekst, so'z tanlash, sintaksis, sillabik, metrik, sillabo- tonik, tonik.*

Kirish

She'riy tarjima asrlar davomida filologlar, shoirlar, she'rshunos olimlar, she'riy tarjima masalalari bilan maxsus shug'ullangan mutaxassislar diqqat markazida bo'lib kelgan. She'riy tarjima nasriy tarjimadan ko'p jihatdan farq qilsa-da, ular o'rtasida mushtaraklik mavjud. Ular tillararo poetik yoki she'riy kommunikatsiyaga xizmat qiladi.

She'riy matndagi informatsiya nasriy matndagi informatsiyadan tubdan farq qiladi. She'rdagi informatsiya mazmuni turli-tuman, bir-biriga zid va hatto biri ikkinchisini inkor etishi mumkin. She'riy matn o'z ichiga faktual hamda konseptual, ya'ni ma'noga bog'liq informatsiyani oladi. Ular bir-biri bilan chambarchas bog'liq va ayni paytda ular bir-biriga dinamik qarshi bo'ladi. Faktual va mazmuniy informatsiya tashqi real yoki noreal dunyo haqida muayyan fakt, hodisa, voqealar asosida ma'lumot beradi. Badiiy nutq sirasiga

¹ Teshaboyeva Ziyodaxon Qodirovna – filologiya fanlari doktori, dotsent. Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.

E-pochta: teshaboyevaziyodaxon@navoiy-uni.uz

ORCID ID: 0000-0002-5917-756X

² G'offorova Nazokat Shuxrat qizi - Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti magistranti

E-pochta: nazokatgofforova@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-9393-0690

Iqtibos uchun: Teshaboyeva, Z.Q., G'offorova N.Sh. 2023. "She'riy matn tarjimasining o'ziga xos xususiyatlari". *O'zbekiston: til va madaniyat*, 3 (4): 138-150.

kiradigan she'riy matn tarjimasi she'r tuzilishi qonun-qoidalarini hisobga oladi. Bunda nasr tahlilida qo'llanadigan ritm, ohang, sintaktik qurilish, badiiy obraz va boshqa badiiy unsurlar diqqat markazida bo'ladi.

Yuqorida keltirilgan tushunchalar va atamalar she'riy matn tahlilida ham qo'llaniladi, biroq ular she'riyatning qat'iy qonun-qoidalari asosida amalga oshiriladi. Har gal tarjimon she'riy tarjima tajribalarini o'rganish, she'riy tarjimalarning yutuq va kamchiliklarini aniqlash, she'riy tarjima tahlili natijalari asosida ba'zi tavsiyalar ishlab chiqishga harakat qilgan.

She'riy tarjimaning eng asosiy vazifasi – yaxshi she'r tarjima-da yomon she'rga aylanib qolmasligiga harakat qilish, tarjima mazmunini iloji boricha to'liq saqlab qolish, she'riy matn shakllarining she'r mazmuniga mos ravishda ham vaznini, ham ohangni saqlab qolish hisoblanadi. Tarjimaning yaxshi-yomonligini nafaqat tarjimon, balki o'quvchi ham bir o'qishda sezishi lozim.

She'riy matn tarjimasining bir necha asosiy xususiyatlari mavjud:

Qofiya va vazn – she'riyatda so'zlar ritm yoki vazn yaratish uchun ma'lum bir tarzda tartibga solinadi. Yaxshi tarjimon buni e'tiborga olishi va maqsadli tilda bir xil ritmni takrorlashga harakat qilishi kerak.

Qofiya va vazn she'riyatning musiqiyligi va ritmiga hissa qo'shadigan muhim elementlardir. Qofiya ikki yoki undan ortiq so'z oxiridagi tovushlarning o'xshashligini bildirsa, vazn esa urg'uli va urg'usiz bo'g'inlar yordamida yaratilgan she'rning ritmik tuzilishini bildiradi.

She'rni tarjima qilishda qofiya va vaznni saqlab qolish qiyin bo'lishi mumkin. Ayrim hollarda tarjimonlar asl she'rdagi har bir elementning ahamiyatiga qarab birini ikkinchisidan ustun qo'yishni tanlashlari mumkin. Masalan, asl she'rda qofiya ma'no yoki kayfiyatni yetkazishda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lsa, tarjimon vaznning ba'zi jihatlarini qurbon qilsa ham, uni saqlab qolishga harakat qilishi mumkin. Quyida keltirilgan parchada ham atoqli shoira Zulfiya she'riyati namunasi Begoyim Xolbekova tomonidan qilingan tarjimasida ham aynan qofiyani saqlab qolishga alohida ahamiyat qaratilgan:

*Mana, qimmatligim, yana bahor kelib,
Seni izlab yurdi, kezdi sarsari.
Qishning yoqasidan tutib so'radi seni,
Ul ham yosh to'kdi-yu, chekindi nari.*

*Seni izlar ekan, bo'lib shabboda,
Sen yurgan bog'larni qidirib chiqdi.
Yozib ko'rsatay deb husn-ko'rkini,
Yashil yaproqlarni qidirib chiqdi.*

Tarjima

*Oh, you my beloved, this time also
The spring's come and searched for you lot.
She asked you from gloomy night,
And the night's answer was: "I don't know, not..."
And, to find you she became a breeze,
And she wandered through gardens there.
Then she looked for you among the trees
She asked your name from leaves, dear.*

Boshqa tomondan, agar she'rning umumiy tuyg'usi yoki ohangini yetkazish uchun vaznni saqlash muhimroq bo'lsa, tarjimon qofiyadan ko'ra ushbu elementni birinchi o'ringa qo'yishi mumkin. Oxir oqibat, tarjima qilingan she'rda ma'no va kayfiyatni yetkazish uchun qaysi unsurlar muhimroq ekanligini tarjimonning fikriga bog'liq.

Ohang va uslub - har bir shoirning o'ziga xos uslubi va ohangi bor, ular o'z fikrini yetkazish uchun foydalanadilar. Yaxshi tarjimada buni iloji boricha saqlab qolishga harakat qilinishi kerak.

Ohang shoir yoki yozuvchining mavzuga bo'lgan munosabatini bildiradi. She'riyatda ohangni so'z tanlash, sintaksis va tasvir orqali yetkazish mumkin. She'rni tarjima qilishda asl tilning ohangini iloji boricha yaqinroq tutish muhimdir. Masalan, she'rning asl tilida g'amgin ohang bo'lsa, tarjimon o'sha tuyg'uni tarjima qilingan variantda yetkazishga harakat qilishi kerak.

Uslub deganda she'rning yozilish usuli – uning tuzilishi, ritmi, metafora, qofiya kabi adabiy vositalardan foydalanish tushuniladi. She'rni tarjima qilishda asl nusxaning uslubini saqlab qolish qiyin bo'lishi mumkin, shu bilan birga uni ushbu uslub bilan tanish bo'lmagan o'quvchilar uchun tushunarli qilish mumkin. Malakali tarjimon bu ikki maqsadni muvozanatlashi va ikkalasini ham ta'minlaydigan ijodiy yechimlarni topishi kerak. Quyida keltirilgan parchalarda ham atoqli shoira Zulfiya she'riyati namunalarining Begoyim Xolbekova tomonidan qilingan tarjimasida ham muallif tomonidan qo'llanilgan badiiy tasvir vositasi bo'lmish anaforani tarjimada ham saqlab qolish orqali Zulfiyaning she'riy uslubi va ohangi mohirona tarzda ingliz tilida saqlangan:

Qani o'sha kuychi, xayolchan yigit?

Nechun ko'zingda yosh, turib qolding lol.

Nechun qora libos, sochlaringda oq,

Nechun bu ko'klamda sen parishonhol?

Tarjima:

Where is the bard, a thoughtful young man?

Why in your eyes drops of rain?

Why are you alone, where he had gone?

Why should I see you in such pain?

Keltirilgan parchada uchta misraning boshida nechun sabab holi takrorlangan. Sabab holining uch o'rinda, ayniqsa, gapning boshida takrorlanishi she'rning ta'sirchanligini oshirishga yordam bergan. Bandning inglizcha tarjimasida ayni ma'no "why" ravishi orqali ifodalangan, va anafora badiiy tasvir vositasi to'liq saqlab qolinishiga erishilgan.

Quyida keltirilgan gap takrorida drammatizm yanada kuchliroq ekanini ko'ramiz:

Qancha bo'ldi ko'rmaganimga,

Ey qalbimning dilbari shoir!

Qancha bo'ldi birga o'ltirib,

So'zlashmadik dillarga doir

Tarjima:

How long I haven't seen you?

Oh my soul's glorious bard.

How long has been for me and you,

Talking together from the heart?

Umuman olganda, she'rni tarjima qilish har ikki tilni chuqur anglashni, har bir she'rga xos bo'lgan ohang va uslubning nozik jihatlari sezgirlikni talab qiladi.

Madaniy kontekst – she'riyat ko'pincha uning kelib chiqishining madaniy kontekstida chuqur ildiz otgan. Yaxshi tarjima ushbu madaniy manbalarni hisobga olishi va maqsadli tilda o'xshash iboralarni topishga harakat qilishi kerak.

Madaniy kontekst she'r tarjimasining muhim jihati hisoblanadi. Madaniy kontekst deganda she'r yozilgan ijtimoiy, tarixiy va lisoniy muhit tushuniladi. Unga she'r yozgan va o'qigan xalqning urf-odatlar, e'tiqodlari va qadriyatlari kiradi.

She'rni bir tildan boshqa tilga tarjima qilishda har ikki tilning

madaniy kontekstini hisobga olish juda muhimdir. Tarjimon asl matndagi madaniy nozikliklar bilan tanish bo'lishi va ularning tarjimada to'g'ri uzatilishini ta'minlashi lozim.

Misol uchun, yapon tilida yozilgan she'rda an'anaviy yapon madaniyatiga xos ishoralar bo'lishi mumkin, masalan, kimono yoki choy marosimlariga ishoralar. Yoki bo'lmasa ovqat yeyishdan avval aytiladigan shukronalik kalimalari shular jumlasidandir. Ushbu madaniy elementlar bilan tanish bo'lmagan tarjimon ularning ahamiyatini o'zbek tilida o'quvchiga to'g'ri yetkazish uchun qiynalishi mumkin.

Xuddi shunday, ingliz tilida yozilgan she'r o'zbek tilida so'zlashuvchilar madaniyatidan tashqarida yaxshi ma'lum bo'lmagan tarixiy voqealar yoki adabiy an'analarga havolalarni o'z ichiga olishi mumkin. Shunga qaramay, ushbu madaniy elementlar bilan tanish bo'lmagan tarjimon ularning ahamiyatini boshqa tilda yetkazish uchun qiynalishi mumkin.

She'rni samarali tarjima qilish uchun tarjimonlar manba va maqsad madaniyatlarni chuqur bilishlari kerak. Ular asl matnga sodiqlik bilan ushbu matnni o'quvchilar tomonidan boshqa madaniy kontekstda qanday qabul qilinishiga nisbatan sezgirlik va ehtiyotkorlik bilan muvozanatlasha olishlari kerak.

So'z tanlash - so'zlarni tanlash she'rning mazmuniga katta ta'sir ko'rsatishi mumkin. Yaxshi tarjima asl she'rda qo'llanilgan ma'nolari va hissiyotlari o'xshash bo'lgan so'zlarni diqqat bilan tanlashi kerak. Biroq she'rni tarjima qilishda asl asarning umumiy ohangi, ritmi va ma'nosini hisobga olish kerak. Tarjimon she'rning she'riy fazilatlarini saqlab qolgan holda uning mazmun-mohiyatini qamrab olishni maqsad qilishi kerak. Bu qaysi so'zlarni ishlatishni tanlashni o'z ichiga olishi mumkin, ularning mazmuni va maqsadli tilda yaratgan ta'siri bevosita tarjima qila olmaydigan madaniy nuanslar va idiomatik iboralardan xabardor bo'lishi kerak. Oxir oqibat, maqsad asl nusxaga sodiq bo'lgan tarjimani yaratish va shu bilan birga maqsadli tilda o'quvchilar bilan rezonanslashishdir.

Sintaksis – sintaksis yoki jumla tuzilishi she'riyatda ham muhim. Yaxshi tarjima iloji boricha bir xil tuzilmani saqlab qolishga harakat qilishi kerak, shu bilan birga maqsad tilda mantiqiy bo'lishi kerak.

Sintaksis deganda tilda to'g'ri tuzilgan gaplar yaratish uchun so'z va iboralarning joylashishi tushuniladi. She'r tarjimasida sintaksis manba matnning asl ma'nosi va she'riy ta'sirini saqlab qolishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

She'rni tarjima qilish nafaqat so'zlarni, balki ularning joylashuvi va tartibini ham sinchiklab ko'rib chiqishni talab etadi. Tarjimon asl she'rning she'riy tuzilishini ko'zda tutilgan tilda qayta yaratishga, shu bilan birga uning mazmuni va uslubini saqlab qolishga harakat qilishi kerak.

Ba'zan tarjima paytida she'rning sintaksisini o'zgartirish kerak bo'lishi mumkin, bu she'r tilda tabiiyroq bo'lishi uchun qilinadi. Biroq bu asl she'riy ta'sirni o'zgartirmaslik yoki yo'qotmaslik uchun ehtiyotkorlik bilan bajarilishi kerak.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, sintaksis she'r tarjimasining muhim jihati bo'lib, ma'no va she'riy tuzilmani saqlab qolish uchun tarjimonlardan ehtiyotkorlik bilan e'tibor talab qiladi. Jahon she'riyatida asosan to'rtta she'r sistemasi (tizimi) mavjud: sillabik, metrik, sillabo - tonik, tonik.

Sillabik she'r sistemasi bo'g'inlar miqdoriga asoslanadi. Unga o'zbek, turk, ozarbayjon, uyg'ur, polyak, farang, ispan, rumin xalqlari poeziyasidagi she'r tizimi kiradi.

Metrik she'r sistemasi bo'g'inlarning uzun-qisqaligiga, unlilar holatiga asoslanadi. Grek, lotin, arab she'riyatiga shunday xususiyat xos.

Tonik she'r sistemasida urg'uli hijolar o'rtasidagi urg'usiz bo'g'in nisbati erkin bo'ladi.

Sillabo-tonik she'r sistemasi bo'g'inlarning urg'uli, urg'usizligiga, ularning miqdoriga va tartibiga, izchil takrorlanishiga asoslanadi. Rus she'riyatining asosiy tizimi sanaladi. Ritm hosil bo'lishi prinsipiga qarab sillabik-tonik, dolnik, aksentli she'rlarga bo'linadi. Rus, ingliz, olmon she'riyatidagi mustaqil tizimdir.

Ingliz she'riyati na'munalarini o'zbek tiliga tarjima qilishda yoki o'zbek she'riyatidan asarlarni ingliz tiliga tarjima qilishda, bu ikki tildagi vaznlarni yaxshi bilish muhim ahamiyatga ega. Ingliz she'riyatida quyidagi asosiy vazn turlari mavjud: ingliz she'riyatidagi vaznlar bir satrdagi urg'uli va urg'usiz bo'g'inlarning namunalarlarini anglatadi. Ingliz she'riyatida har xil turdagi vaznlar mavjud, jumladan:

Iambik vazn – bu ingliz she'riyatida eng keng tarqalgan vazn turi. U urg'usiz va urg'uli bo'g'inlarning almashinishidan iborat bo'lib, urg'u ikkinchi bo'g'inga tushadi.

Ingliz adabiyotida iambik vazn – bu bir urg'usiz bo'g'indan keyin bir urg'uli bo'g'indan iborat metrik o'lchamlar bo'lgan iamblardan tashkil topgan ritmik namunalarining bir turi. Ushbu vazn she'riyatda keng qo'llaniladi va nutqning tabiiy ritmini taqlid qiluv-

chi tabiiy, oqimli ritmi bilan mashhur.

Iambik vazn ko'pincha tartib va barqarorlik tuyg'usini yetkazish, shuningdek, she'riyatda musiqiylik va oqim tuyg'usini yaratish uchun ishlatiladi. Bundan tashqari, u odatda dramatik monologlarda qo'llaniladi, bazida barqaror ritm keskinlik yoki shoshilinch tuyg'uni yaratishga yordam beradi.

Troxaik vazn – bu turdagi vaznlar urg'uli va urg'usiz bo'g'inlarning almashinishidan iborat bo'lib, urg'u birinchi bo'g'inga tushadi. Troxaik vazn - ingliz she'riyatida uchraydigan vaznning bir turi. Bu vaznda har bir satr urg'uli bo'g'indan keyin urg'usiz bo'g'indan iborat ikki bo'g'inli metrik to'xtamlar bo'lgan troxiyalardan iborat. Har bir satrdagi urg'u va urg'usiz bo'g'inlar qolipi unga o'ziga xos ritm beradi.

Troxaik vazndan she'riyatda turli effektlar yaratish uchun foydalanish mumkin. Bu energiya va harakat tuyg'usini yaratishi mumkin, chunki urg'ulangan bo'g'inlar ritmni oldinga siljitadi. Bundan tashqari, beqarorlik yoki qo'zg'alish hissi paydo bo'lishi mumkin, chunki urg'u berilgan bo'g'inlarda urg'u keskinlikni keltirib chiqaradi. Ingliz she'riyatida troxaik vaznning mashhur misollaridan biri Edgar Allan Poning "Qarg'a" she'ridir.

Anapestik vazn – bu turdagi vaznlar har bir to'xtam uchun uchta bo'g'indan iborat bo'lib, ikkita urg'usiz va keyin bitta urg'uli bo'g'indan iborat bo'ladi.

Anapestik vazn – ingliz she'riyatida qo'llaniladigan poetik vaznning bir turi. U uchta bo'g'inli namunalar bilan tavsiflanadi, urg'u uchinchi bo'g'inga tushadi. Anapestik vazn ko'pincha she'riyatda harakat va energiya hissi yaratish uchun ishlatiladi. Anapestik vazn she'riyatda hazil yoki o'ynoqilik tuyg'usini yaratish uchun ham ishlatilishi mumkin. Misol uchun, Lyuis Kerrollning "Jabbervocky" asarida u ovoz chiqarib aytish qiziqarli bo'lgan bema'ni so'zlarni yaratish uchun anapestik vazndan foydalanadi. Umuman olganda, anapestik vazn o'z ishlarida ritm va energiya yaratmoqchi bo'lgan shoirlar uchun foydali vosita bo'lishi mumkin.

Daktil vazn - Bu turdagi vaznlar har bir to'xtam uchun uchta bo'g'indan iborat bo'lib, bitta urg'u va ikkita urg'usiz. Daktil vazn she'riy vazn bo'lib, unda har bir satr bitta urg'uli bo'g'indan keyin ikkita urg'usiz bo'g'in yoki "daktil" dan iborat. Gomerning "Iliada" va "Odisseya" kabi klassik epik she'riyatda, shuningdek, zamonaviy she'riyatda keng qo'llaniladi. Daktil vazn muhim so'zlarni yoki fikrlarni ta'kidlash uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan kuchli va ritmik tovushni yaratadi.

Spondaik vazn - ingliz she'riyatida ishlatiladigan vaznning bir turi. U ketma-ket ikkita urg'uli bo'g'inlar bilan ajralib turadi, ular orasida urg'usiz bo'g'inlar yo'q. Bu intensivlik, og'irlik yoki shoshilinchlikni yetkazish uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan og'ir, ta'kidlangan ritmni yaratadi. Og'ir va monoton ovozi tufayli ingliz she'riyatida keng qo'llanilmaydi.

Ushbu vaznlar turli xil metrik namunalarlarga birlashtirilishi mumkin, masalan, iambik pentavazn (har bir chiziq uchun besh iamb) yoki troxaik tetravazn (har bir chiziq uchun to'rtta trox).

Spondaik vaznning mashhur misollaridan biri - Uilyam Shekspirning "Richard III" pyesasining boshlang'ich chizig'idir.

Ko'pgina shoirlar spondaik vazndan katta ta'sir ko'rsatish uchun foydalanganlar. Edgar Allan Po o'zining "Qarg'a" she'ridagi bazi satrlarda spondaik vazndan foydalaniladi. Ushbu chiziqlar og'ir, qat'iyatli ritmi orqali oldindan sezish va bezovtalik tuyg'usini yaratadi. Spondaik vazndan foydalangan boshqa shoirlar orasida Jon Milton, T.S. Eliot va Silviya Platlar o'z ijodida kuchli va unutilmas ritm yaratmoqchi bo'lgan shoirlar uchun muhim vosita bo'lib qoldi. O'zbek she'riyatida esa she'riy vaznlar barmoq va aruz she'riy tizimlariga asoslanadi.

She'r tuzilishi aslida o'ziga xos murakkab tizimni tashkil etadi. Chunki she'rning yaratilishida juda ko'plab g'oyaviy va badiiy unsurlar ishtirok etadi. Jumladan, mavzu, band, naqorat, g'oya, ritm, vazn, qofiya, intonatsiya, pauza, urg'u, poetik timsollar, fonetik usullar, badiiy san'atlar, syujet, timsol, kompozitsiya va shunga o'xshash unsurlardan she'r paydo bo'ladi. She'r tizimidagi mazkur jihatlarni shartli ravishda ikki guruhga ajratish mumkin. Bular, mazmunga oid unsurlar va shaklga oid unsurlar. She'rning tuzilishida uning baynalmilal tomonlari ko'zga tashlanadi. She'riy tuzilish tarixiy taraqqiyot, davr uslubi va madaniy adabiy ananalar bilan uzviy bog'liq. She'r tizimlarining xarakteri bo'g'inning qaysi xususiyatiga tayanishiga bogliq. Sillabik tizim, shu jumladan o'zbek barmoq tizimi bo'ginlarning soniga tonik tizim urg'usiga, sillabiktonik tizim esa bo'ginning urg'u yoki urg'usizligiga tayanadi, aruz esa bo'ginning qisqa cho'ziqligiga qaraydi. O'zbek she'r tuzilishida quyidagi turlar mavjud.

Turkiy xalqlar, xususan o'zbek she'r tuzilishining folklor tipi davri. Misralar dastlab bo'g'in soni jihatidan teng bo'lmagan, ularni she'riy alliteratsiya tovush usullari va so'z takrori uyushtirgan qofiyalar bilan so'z takrori aralash holda misra ichida joylashgan. Buni barmoq she'r tizimi deyish mumkin. Aruz vazniga asoslangan she'r tuzilish davri. Aruz dastlab VIII asrda arab xalq og'zaki ijodida shak-

llangan XI asrda O'rta Osiyoda keng qo'llanilgan.

Erkin vaznga asoslangan she'r tuzilishi o'zbek adabiyotida XX asrning 20- yillarida rus tonik she'riyatidan kirib kelgan. Bu vazn o'lchov qofiya va band jihatidan erkin bo'lsa-da alohida tizim emas, balki barmoq vaznining sodda qo'shma, aralash, murakkab kabi vazn turlaridan biri.

Bo'gin urg'u, miqdor urg'u va qorishiq she'r tizimlari keyinroq paydo bo'lgan she'riy tizimlar. Vazn arabcha o'lchov she'rda tovush tuzilishini uyushtirish usuli. Vazn she'r bandi bilan aloqador bo'lgan ritm unsuri hisoblanadi. Vaznlar tuzilishiga ko'ra sodda, qo'shma, erkin vaznlarga bo'linadi. Sodda vazn she'r misralari va bo'gin soniga teng bo'ladi. Qo'shma vazn banddagi misralardan biri ikkinchisidan biror bo'gin ortiq yoki kam bo'ladi. Erkin vazn vazndan vaznga o'tib yuruvchi tizim hisoblanadi.

She'riy nutq muayyan bir o'lchov (vazn) asosidagi ritmga ega bo'lgan o'zining musiqiy jarangi hissiy to'yintirilgani bilan foydalanuvchi nutq. She'riy nutqdagi o'ziga xos intonatsiya musiqiylik ritmik bo'laklar va ritmik vositalar o'ziga xos fonetik tashkillanishi turli sintaktik usullari yordamida vujudga kelgan. Ritm juda keng tushunchaga ega bo'lib, u borliqdagi juda ko'p narsa hodisalar kuzaatilishi mumkin. Shunga ko'ra keng ma'noda ritm deganda muayyan bo'laklarning ma'lum vaqt oralig'idagi tartibli takrorlanib turishi tushuniladi. She'riy sintaksisda eng keng qo'llanuvchi vositalardan biri takrordir.

Ritm yunoncha "oqaman" degan ma'noni anglatadi. She'riyatdagi ritm tovush asosida paydo bo'ladi. Ritm badiiy san'at asarining ifoda vositalaridan bo'lib asar tuzilishining o'ziga xos tomonini belgilaydi. Uning g'oyaviy badiiy estetik xususiyatlarini chuqurroq ochishga xizmat qiladi. Aruz, barmoq, erkin (sarbast, verlibr) vaznlar, ularning xususiyatlaridir.

Ma'lumki, ilmiy termin (istiloh) muayyan fan tarmog'i doirasida faqat bitta tushunchani anglatishi lozim. Shunga qaramay, amaliyotda bu qoidadan chekinilgan hollarga bot-bot duch kelinadi: ba'zan tushunmaganlikdan, ba'zan so'zning an'anaviy ishlatilishiga ergashib istilohiy chalkashliklarga yo'l qo'yiladi. Masalan, aniq bir g'azal haqida "aruz vaznida yozilgan" deyish ham, adabiyot tarixi haqida gapira turib "aruz vazni musulmon sharq she'riyatida yetakchi mavqeni egallagan" qabilida fikrlash ham mumkin. Holbuki, konkret g'azal "aruz vazni"da emas, aruzning "biror bir vaznida" (ramali musammani maqsur, hazaji musammani mahzuf va hokazo) yozilgan bo'ladi, ya'ni vazn konkret she'rda namoyon bo'ladigan hodisa, u

konkret she'rning o'lchovini bildiradi. Shunga binoan, ikkinchi holda "aruz vazni musulmon sharqi she'riyatida yetakchi mavqeni egallagan" deyilganda "vazn" emas, balki vaznlar sistemasi — she'r tizimi nazarda tutilgan. Ko'rinadiki, "vazn" termini ham konkret she'rning o'lchovi (metr) ma'nosida, ham "she'r sistemasi" ma'nosida ishlatiladi va shu bois ham terminologik chalkashlik yuzaga kelmoqda.

Mutaxassis sifatida bu xil chalkashlikdan qochish lozim bo'ladi. Shu bois ham "she'r tizimi deganda muayyan o'lchov tamoyillariga asoslangan vaznlar majmuini tushuniladi. Masalan, "aruz tizimi" deyilganda misralarda cho'ziq va qisqa hijolarning ma'lum tartibda takrorlanib kelishiga asoslangan "she'riy sistema" tushuniladiki, bu tizim yuzlab konkret vaznlarni o'z ichiga oladi. Ma'lum bo'ldiki, "she'r tizimi" she'r tuzilishining asosini, asosiy qonuniyatlarini belgilab beradi. Har bir xalq she'riyatidagi "she'riy tizim" o'sha xalq tilining o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqadi. Mavjud she'r tizimlarining hammasida asosiy o'lchov birligi sifatida bo'g'in olingan. Bo'g'in esa, ma'lumki, turli tillarda turlicha sifatii va miqdoriy ko'rsatkichlarga ega. Shunga ko'ra, jahon xalqlari she'riyatida mavjud she'riy sistemalar bo'g'inning miqdori (sillabik she'r tizimi), urg'uli yoki urg'usizligi (tonik), cho'ziq yoki qisqaligi (metrik), baland yoki past talaffuz qilinishi (melodik) kabi jihatlarni o'lchov asosi qilib oladi.

Hozirgi o'zbek she'riyatining yetakchi she'r tizimi – barmoq, yuqorida aytilganidek, misralardagi bo'g'inlar sonining tengligiga asoslanadi. A.Fitrat barmoq vaznini milliy vazn deb atarkan, u shunday yozadi: "Milliy vaznimizda asos so'z bo'g'inlarining sanog'idir. Bir baytning birinchi misra'i necha bo'g'in esa, ikkinchi misrasi ham shuncha bo'g'in bo'ladi. Bo'g'inlarning harf, cho'zg'i sonlariga esa ahamiyat berilmaydir", - deb yozadi. Fitratning barmoqni "milliy vazn" deb atashiga asos shuki, barmoq tizimi o'zbek tili tabiatiga, uning tovush xususiyatlariga muvofiq keladi. Shu bois ham o'zbek xalq og'zaki ijodi namunalari asosan barmoqda yaratilgan. Barmoq she'r tizimida mutaxassislar 4 bo'g'inidan tortib 16 bo'g'inligacha bo'lgan vaznlar tarqalganini ta'kidlaydilar. Vazn har bir konkret she'rda yuzaga chiqadigan hodisa sanalib, uni metr (o'lchov) deb ham nomlanadi. Barmoqdagi o'lchov belgilanganda avvalo bo'g'inlar soni, keyin turoqlanish tartibi ko'rsatiladi.

O'zbek adabiyotshunosligida barmoq tizimidagi vaznlarning sodda va qoshma turlari ajratiladi. Sodda vazndagi she'rlarning misralaridagi bog'inlar soni o'zaro teng bo'ladi:

Bunda hamma / o'zini sevar, 9(4+5)

Tag'in sevar / nozik gullarni... 9(4+5)

Chaqmoq ko'zli / bolalar emas. 9(4+5)

O'stirishar / faqat qullarni. 9(4+5) (*Sh. Rahmon*)

Qo'shma vazndagi she'rda esa misralardagi bo'g'inlar soni bir xil emas:

Qoqiladi / horg'in otlar 8 (4 + 4).

g'ijirlaydi / arava. 7 (4 + 3).

Gildiraklar / izi yo'lda 8 (4 + 4).

to'zg'iyotgan / kalava. 7 (4 + 3)

Ushbu she'r vaznining qo'shma vazn deyilishiga sabab shuki, agar uning ikkita misrasini birlashtirsak, go'yo misralardagi bo'g'inlar sonining tengligi tiklanadi: Qoqiladi / horg'in otlar, / g'ijirlaydi / arava. 15 (4+4+4+3)

Hozirgi o'zbek she'riyatida ancha keng qo'llanilayotgan she'r shakllaridan biri sarbast(erkin she'r)dir. Erkin she'r o'zbek adabiyotida XX asrdan boshlab ommalasha boshlagan. Erkin she'r o'zbek she'riyatida barmoq asosida yuzaga kelgan bo'lsada, uni o'ziga xos bir hodisa, alohida she'r tizimi sifatida shakllanish bosqichidagi hodisa sifatida bilish mumkin. Erkin she'rda misralardagi bo'g'inlar soni ham, ularning cho'ziq-qisqaligi ham, turoqlanish yoxud qofiyalanish tartibi ham erkindir. Sarbastda ohangdorlik koproq intonatsiya hisobiga yuzaga chiqadi:

Bahorni sog'indim, bahorni...

Ko'rganda yerlar, olamlar to'la qorni.

Qor... qor-Zaharli ninalar kabi

Ko'zlarga qarab oqar...(Cho'lpon)

Sarbastda yozilgan she'rning an'anaviy barmoq yoki aruzdagi she'rdan farqli jihatlaridan biri shundaki, bundagi ohangdorlik avval boshdan ma'lum maromga solinmaydi, muayyan maromga mos kechinmalar ifodalanmaydi. Aksincha, bunda fikr-tuyg'uga mos ohang so'zning ma'nosi asosida yuzaga keladi, ya'ni bu o'rinda ma'no asosida o'qiladi va so'zlarni shunga mos ohanglarga solinadi.

Xulosa qilib aytganda, she'r tarjimasi – bir tilda yozilgan she'rni asl ma'nosi, uslubi va tuzilishini saqlab qolgan holda olib, boshqa tilga tarjima qilish san'atidir. Bu murakkab jarayon, chunki she'riyat ko'p jihatdan majoziy tilga va boshqa tillarda aniq ekvivalentiga ega bo'lmagan madaniy murojaatlarga tayanadi.

Tarjimonning har ikki tilda ham yuqori malakaga ega bo'lishi, she'r atrofidagi madaniyat va kontekstni chuqur anglashi muhim ahamiyatga ega. Bu, ayniqsa, madaniy an'analarda chuqur ildiz otgan qadimiy yoki tarixiy she'rlar bilan ishlashda juda muhimdir.

Samarali she'riy tarjima asl she'rga to'g'ri va sodiq bo'lishi

bilan birga, tildan foydalanishda ijodiy va yangicha bo'lishi kerak. Maqsad – she'rning mazmun-mohiyatini to'g'ri yo'lga qo'yish va uni yangi auditoriyaga haqiqiy va jozibali tarzda yetkazishdir.

Hozirgi zamonda global jamiyatimiz o'zaro bog'langani sari she'riy tarjimaning ahamiyati ortib bormoqda. She'riyatni turli tillardagi kitobxonlar uchun ochiq qilish orqali biz madaniyatlararo tushunish va tilning go'zalligi va badiiyligini qadrlashni rivojlantirishimiz mumkin.

Adabiyotlar

- Boboyev, T. 2002. Adabiyotshunoslik asoslari. - Toshkent: O'zbekiston, - 459 b.
- Fitrat, A. 2006. Adabiyot qoidalari // Fitrat. Tanlangan asarlar. 4 j. 4-j.-Toshkent: Ma'naviyat, - B.25.
- G'afurov, I., Mo'minov O, Qambarov N. 2012. Tarjima nazariyasi. - Toshkent: Tafakkur Bo'stoni, - 216 b.
- Jo'rayev, K. 1982. Tarjima san'ati. - Toshkent: Fan.
- Musayev, Q. 2005. Tarjima nazariyasi asoslari: Darslik. T.: Fan.
- Quronov, D. 2018. Adabiyot nazariyasi asoslari. T.: Akademnashr,
- Salomov, G'. 1978. Tarjima nazariyasiga kirish. - Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
- Usmanova, E. 2019. Lingvokultralogiya: Darslik. T.
- Yusupova, D. 2019. Aruz vazni qoidalari va mumtoz poetika asoslari. T.: "TA'LIM MEDIA" nashriyoti,
- <https://forum.ziyouz.com>
- <http://kh-davron.uz>

Specific characteristics of the translation of poetry text

Ziyodakhon Teshaboeva¹

Nazokat Gofforova²

Abstract

This article reveals the complex aspects of poetic translation, the problems of fully conveying the meaning that the poet assigned to the poetic text in the translation, and at the same time preserving the elements of the original text such as rhyme, meter and tone in the translation. In addition, the article also provides information about the main features of Uzbek and English poetry.

Keywords. *Rhyme, meter, tone, style, context, word choice, syntax, syllabic, metric, syllabic-tonic, tonic.*

References

- Boboev, T. 2002. Adabiyotshunoslik asoslari. - Toshkent: O'zbekiston, - 459 b.
- Fitrat, A. 2006. Adabiyot qoidalari // Fitrat. Tanlangan asarlar. 4 j. 4-j.-Toshkent: Ma'naviyat, - B.25.
- G'afurov, I, Mo'minov O, Qambarov N. 2012. Tarjima nazariyasi. - Toshkent: Tafakkur Bo'stoni, - 216 b.
- Jorayev, K. 1982. Tarjima san'ati. - Toshkent: Fan, -77 b.
- Musayev, Q. 2005. Tarjima nazariyasi asoslari: Darslik. T.: Fan.
- Quronov, D. 2018. Adabiyot nazariyasi asoslari. T.: Akademnashr;
- Salomov, G'. 1978. Tarjima nazariyasiga kirish. - Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
- Usmanova, E. 2019. Lingvokultralogiya: Darslik. T.,
- Yusupova, D. 2019. Aruz vazni qoidalari va mumtoz poetika asoslari. T.: "TA'LIM MEDIA" nashriyoti,
- <https://forum.ziyouz.com>
- <http://kh-davron.uz>

¹ Ziyodakhon Q. Teshaboeva – Doctor of philological sciences (DSc), docent. Alisher Nava'i Tashkent State university of Uzbek language and literature.

E-mail: teshaboyevaziyodaxon@navoiy-uni.uz

ORCID ID: 0000-0002-5917-756X

² Nazokat Sh. Gofforova – Alisher Nava'i Tashkent State university of Uzbek language and literature. Master student.

E-pochta: nazokatgofforova@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-9393-0690

For citation: Teshaboeva, Z.Q., Gofforova N.Sh. 2023. "Specific characteristics of the translation of poetry text". *Uzbekistan: Language and Culture*, 3 (4): 138-150.